

ÇOCUKLUK DÖNEMİ DİNİ GELİŞİM ÖZELLİKLERİ VE DİN EĞİTİMİ

Arş. Gör. Eyup ŞİMŞEK*

ÖZET

Duygu ve düşünceler, tutum ve davranışlar çocukluk döneminde şekillenir. Çocukta, potansiyel olarak dini duygu vardır ve bu duygu çocukluk döneminde duygusaldan zihinsel, somuttan soyuta doğru gelişir. Din eğitimi'nde çocuğun diğer gelişim özellikleriyle birlikte, dini gelişim özelliklerinin de bilinmesi gereklidir.

Bu makalede biz, çocuğun gelişim evrelerini ve dini gelişim özelliklerini dikkate alarak, çocukluk döneminde nasıl bir din eğitimi verilebileceğini değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocukluk Dönemi, Dini Gelişim, Din Eğitimi.

ABSTRACT

Sensations and conceptions, attitudes and behaviors are taken shape in the childhood. In the child, there is potentially religious sensation and it develops from sensual to mental and from concrete to abstract in the childhood. In the religious education, with other development characteristics, it is essential that religious development characteristics of children be known.

In the paper, we also will discuss religious development characteristics of child by taking development stages into consideration and how can be given a religious education in the childhood.

Key Words: Child, Childhood, Religious Development, Religious Education.

Giriş

Gelişim, canlı varlıkların bütün yaşamı boyunca geçirdiği değişiklikler olarak tanımlanabilir¹. İnsanın gelişimi süreklilik arz etmekle birlikte, gelişimin hızı, her yaşta aynı oranda olmamaktadır. Dolayısıyla gelişim süresince belli fizyolojik ve psikolojik özelliklerin ağır bastığı çocukluk, ergenlik, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi dönemler

* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Eğitimi Bilim Dalı Araştırma Görevlisi. e-mail: esimsek@atauni.edu.tr

¹ C.J. Sandström, Çocuk ve Gençlik Psikolojisi, çev. Refia Şemin, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1971, s.3.

vardır². Ancak bu dönemleri kesin yaş çizgileriyle birbirinden ayırmak mümkün görülmemektedir. Çünkü, her insanın yaşadığı fiziksel, sosyal, kültürel ve ekonomik koşullar aynı değildir. Ayrıca kalıtım, beslenme ve sağlık durumu da insan gelişimini etkilemektedir³.

Psikolog ve pedagoglar, çocukların ortak eğilimlerini ve davranış kalıplarını göz önünde bulundurarak, çocukluk dönemini çeşitli evrelere ayırmışlardır. Genel olarak kabul edilen çocukluk dönemi gelişim evrelerini; Bebeklik Evresi, İlk Çocukluk Evresi, Son Çocukluk Evresi olarak sıralayabiliriz⁴. Biz, çocukluk döneminin gelişim evreleri hakkında genel hatlarıyla bilgi vermeye çalışacağız.

1. Bebeklik Evresi: Doğum ile 2 yaş arasında yer alan bu evreye "Süt Çocukluğu Evresi" adı da verilmektedir. Bu evrede bebek, her bakımdan yardıma muhtaç olmakla beraber, gizli bir çok yeteneklere de sahiptir. Bebek, beslenme ve güvenlik ihtiyaçlarının giderilmesinde ailesine ve yakınlarına ihtiyaç duyar. Bu evrede bebeğin fizyolojik büyümesine paralel olarak, zihinsel, duygusal ve psişik fonksiyonları da gelişmektedir⁵.

Bu evrede çocuk bir taraftan bedeni yönden gelişirken, diğer taraftan da basit kelimeler ve hareketlerle dış dünyaya açılmaya başlar. Çevresindeki uyarıcıların izlerini zihninde taşıyan çocuk, yeni davranış dengeleri kurarak çevreyi özümsemeye başlar⁶. Çocuğun aile içindeki ilk izlenimleri, özellikle annesiyle olan ilişkileri, kişiliğinin gelişiminde oldukça önemlidir⁷. Dolayısıyla çocuk, yaşamının ilk yılında annesiyle anlamlı bir şekilde ilişki kurabiliyorsa, onun sıcaklığını ve sevgisini hissedebiliyorsa kendisini güvende hissedebilir. Çocuk kucağa alınmak, ilgi görmek ve dokunulmak ister, bu durum onun için bir ihtiyaçtır⁸.

Bu evrede çocuk, dünyayı ya güvenilir bir obje olarak algılar yada dünyanın korku

² Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş I*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1980, s.80.

³ Feriha Baymur, *Yeni Doğmuş Çocuk ve Süt Çağında Eğitim*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1952, s. 57; Armaner, a.g.e., s.80.

⁴ Guy Jacquin, *Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri*, çev. Mehmed Toprak, Remzi Kitabevi, İstanbul 1976, s.49; Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Sönmez Matbaa ve Yayıncılık, 3. Baskı, Samsun 1993, s.101; M. Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1995, s.24.

⁵ Armaner, a.g.e., s.79-81.

⁶ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayın Dağıtım, 16. Baskı, İstanbul 1991, s.20.

⁷ Alfred Adler, *Okulda Güç Eğitilebilir Çocuklar*, çev. Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul 1997, s.6,7.

⁸ Doğan Cüceloğlu, *Yetişkin Çocuklar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1994, s.190.

ile dolu olduğunu düşünmeye başlar⁹. Bu yüzden, güven duygusunun ortaya çıkışı, ancak ona gösterilecek sevgi ile mümkündür. Ayrıca itinalı bakım ve gözetim, çocukta güven duygusunu oluşturmaya büyük çapta yardımcı olabilir¹⁰. Bu evrede çocuğun birincil ihtiyacı sevgi ve şefkat görmektir. "Ben" bilincinin oluşmaya başlaması, kendisi olan ve olmayanı fark etmesi ve motor gelişimi, bu dönemin belirgin özellikleridir¹¹. Yine ağlama bu evrede çocuğun en etkili silahı ve diğer insanlarla iletişim kurma aracıdır.

2. İlk Çocukluk Evresi: 2 - 6 yaş arasında yer alan bu evreye "Okul Öncesi" veya "Oyun Çağı" adları da verilmektedir¹². Bebeklik döneminde çevresini keşfeden, bedensel ve motor gelişim sonucu yürümeyi, zihinsel gelişim sonucu da kendisine göre çevresine mesaj vermeyi öğrenen çocuk, davranışlarında hürriyete doğru ilk adımlarını atarak, anne ve babasına bağımlılığını giderek azaltır¹³.

Bu evrede çocuğun algı dünyasında gelişmelerin olmasıyla¹⁴, çocuk bilinçsiz olarak gördüğü ve duyduğu her şeyi, taklit ve tekrar eder. Onun için bu evreye "taklit evresi" adı da verilmektedir¹⁵. Çocuklarda hayli erken başlayan tamamen iradesiz ve adeta refleks şeklinde olan taklit eğilimi¹⁶, çocuğu yakınlarının her türlü hareketlerini taklide ve tekrara yöneltir.

Bu evre çocukluk döneminin en önemli ve en renkli evresidir. Bu evrede çocuk, çokça soru soran, etrafındaki her şeyi anlamak isteyen, bitmez tükenmez bir öğrenme arzusu gösteren bir varlıktır. Bu evredeki çocukların uğraştıkları en önemli iş oyundur. Çocuk, oyun vasıtasıyla hayal dünyası ile gerçek dünya arasında anlamlı bir bağ kurarak, oyunda anne, baba, polis, doktor, öğretmen...v.s. olur. Çocuk bu evrede çok ciddi iş yapan bir kimsenin tavırları içine girerek, kendi varlığını ortaya koymaya çalışır¹⁷.

İlk çocukluk evresinin diğer bir özelliği de animizm'dir ki bu, cansız varlıkların

⁹ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982, s.38,86.

¹⁰ Yörükoğlu, a.g.e., s.19.

¹¹ Abdurrahman Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996, s.206.

¹² Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1991, s.63.

¹³ Dodurgalı, a.g.e., s.210.

¹⁴ Kerim Yavuz, *Çocuğun Dünyası ve Gelişme*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.22.

¹⁵ Peker, a.g.e., s.103.

¹⁶ İbrahim Alaettin Gövsa, *Çocuk Psikolojisi*, Hayat Yayınevi, İstanbul 1998, s.85.

¹⁷ Halis Ayhan, *Eğitim Bilimine Giriş*, Şule Yayınları, İstanbul 1995, s.85-86.

canlı varlıklar olarak telakki edilmesidir. Çocuk, cansız varlıklarda bir şuur ve canlılık görür. Bu düşünce, çocuğun hayal dünyasının zengin olduğunun da bir göstergesidir¹⁸. Hatta çocuk, bitki ve hayvanları, insan gibi şuur ve iradeli varlıklar olarak kabul eder¹⁹.

Bu evredeki çocukta özellikle dört ile yedi yaş arasında görülen egosantrizm'in etkileri görülür. Egosantrizm, çocuğun çevresini keşfetmesi ve bu çevrenin kendisi için olduğuna inanması, bundan dolayı da diğer insanlara önem vermemesi olayıdır²⁰. Bu evredeki çocuklar kendilerini başkalarının yerine koyamazlar ve kendilerini merkez olarak algırlarlar²¹. Kendilerinden başkası, onlar için önemli değildir. Bu yüzden bencil bir tavır sergilerler²². Aile ortamında egosantrik düşünce gereği herkesin kendisiyle ilgilenmesini isterler ve ilgisini çekemediği zamanlarda, ilgi çekebilmek için inatçılık yaparlar. Egosantrizmin çocuğun davranışlarına belirgin şekilde yansımaları, onda mülkiyet duygusunun ortaya çıkmasına, çocuğun paylaşma isteklerinin engellenmesine ve çevresinde gördüğü her şeyi sahiplenmesine sebep olduğu gibi, anne ve babasını hatta bazı hayal kahramanlarını bile paylaşmaktan kaçınmasına da sebep olur²³. Çocukta kavramsal düşünme yeteneği geliştikçe egosantrizm'den uzaklaşır.

3. Son Çocukluk Evresi: Kızlarda 6-11 erkeklerde ise 6-12 veya 13 yaş arasında yer alan evreye "Okul Çağı" veya "Temel Eğitim Çağı" adları da verilmektedir²⁴. Bu evre, çocuğun aile ortamından çıkıp, sosyal çevreye iyice karıştığı evredir. Çocuğun çevresi ve anlayışı genişler, onun için anlaşılabilir olan kavramlar yavaş yavaş açıklık kazanmaya başlar²⁵. Çocuk, bu evrenin sonlarına doğru somut düşünme aşamasından, soyut düşünme aşamasına geçer²⁶. Çocuklar, kendi aralarında birçok gruplar oluştururlar. Bu grupların oluşumunda cinsiyet faktörü en önemli etken olarak ortaya çıkar²⁷. Yine kızlar ve erkekler kendi aralarında gruplar oluşturarak oyunlar oynarlar. Özellikle erkekler takım oyunlarına

¹⁸ Oktay Aydın, "Okul Öncesi Çocuğunun Gelişim Özellikleri", Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar, Yayına Hazırlayan: Müzeyyen Sevinç, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul 2003, s.136.

¹⁹ Yörükoğlu, s.61.

²⁰ Dodurgalı, a.g.e., s.215.

²¹ Aydın, "Okul Öncesi Çocuğunun Gelişim Özellikleri", s.136.

²² Ziya Selçuk, Eğitim Psikolojisi, Atlas Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul Tarihsiz, s.78.

²³ Dodurgalı, a.g.e., s.216.

²⁴ Öcal, a.g.e., s.63.

²⁵ Yavuz, Çocuğun Dünyası ve Gelişme s.23; Peker, a.g.e., s.104.

²⁶ Betül Aydın, "Gelişimin Doğası", Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Editör Binnur Yeşilyaprak, Pegem A Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara 2002, s.40.

²⁷ Ayhan, a.g.e., s.88.

yönelirler²⁸. Bu tip gruplaşmalar, bu evrenin normal özelliklerindedir.

Bu dönem zihinsel öğrenme çağının başlangıcı olmakla birlikte bu evrede duygusal öğrenmenin devam ediyor olması da dikkat çekicidir²⁹. Bu evrenin en belirgin özelliklerinden birisi de çocuğun bilgiye olan düşkünlüğüdür. Çünkü zihinsel öğrenme bu evrede başlamaktadır³⁰.

Son çocukluk evresi, eğitim ve öğretim açısından son derece önemlidir. Çocuk ilk defa düzenli, planlı-programlı eğitimle karşılaştığı ve toplumsal hayata katıldığı için bu evre, psikologlar tarafından "Çocuğun sosyo-kültürel doğumu" olarak adlandırılmaktadır³¹. Son çocukluk evresinde, çocuk üzerinde etkili faktörlerden biri de okuldur. Okula başlamadan önce, anne ve babasını model olarak alan ve onların hareketlerini taklit eden çocuk, okula başladıktan sonra öğretmenini örnek almaya ve onun hareketlerini taklit etmeye başlar³².

Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri

Din duygusu, yüce ve aşkın duygular arasında yer alan³³ fitrî bir duygudur. Yani bütün insanlarda ortak ve genel olarak, yaratılıştan vardır³⁴. İnsan, doğuştan Allah'a inanmaya yetenekli ve dini inancı kabullenmeye elverişli yaratılıştadır³⁵. Psikolojik ve pedagojik araştırmaların verilerinden de bu sonuca ulaşılmıştır³⁶. Ayrıca çocuk psikolojisi üzerinde yapılan araştırmalar da çocuğun ruhen dine yabancı olmadığını ortaya koymuştur³⁷. Ancak, doğuştan itibaren çocukta potansiyel olarak hazır bulunan dini duygunun, teşekkülünde ve gelişmesinde, çevre büyük bir etkidir. Çocuğun içinde yaşadığı çevrenin özellikleri, dini duygunun erken veya geç yaşlarda uyanmasını

²⁸ Yörükoğlu, a.g.e., s. 54.

²⁹ Beyza Bilgin-Mualla Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Gün yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 1995, s. 73.

³⁰ Dodurgalı, a.g.e., s.250.

³¹ Yavuz, *Çocuğun Dünyası ve Gelişme*, s.23-24.

³² Bozkurt Koç, "Gelişim Dönemleri ve Dini Hayat", *Tabula Rasa*, Y.2, S.5, Mayıs-Ağustos 2002, s.156.

³³ Nurettin Topçu, *Değerler Psikolojisi*, Kurtuluş Matbaası, İstanbul 1959, s.52,81.

³⁴ Muhammed Kutup, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler*, çev. Bekir Karlığa, İşaret Yayınları, İstanbul 1987, s.289-290; Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s.124-125.

³⁵ M.Emin Ay, "Çocuk ve Din Eğitimi", *Yeni Dünya Dergisi*, Y. I, S.2, Kasım 1993, s.71.

³⁶ Antoine Vergote, "Çocukta Din", Çev. Erdoğan Fırat, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XXII, 1978, s.315.

³⁷ Pierre Bovet, *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi*, Çev. S. Odabaş, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1958, s.18-19.

etkilemektedir³⁸. Genellikle dindar bir çevrede yetişen çocuklarda dini duygunun uyanması daha erken yaşlarda olmaktadır.

Bebeklik evresi, dini bakımdan gözle görülecek belirtilerin bulunmadığı ve dini tezahürlere pek rastlanılmadığı bir dönemdir. Bebeklik döneminde dini gelişimin duygularla sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Din duygusu , güven, sevgi, bağlanma gibi temel duygular üzerinde yükselen, bir yaratıcı düşüncesine ulaşma içeriği taşıyan evrensel bir duygudur³⁹. Dini duygu ve inancın doğuşu ve gelişmesi konusunda yapılan bilimsel araştırmalar, çocuğun dışardan gelecek dini etkilere ve tecrübelerle karşı ruhen yetenekli ve hazır olduğunu işaret etmektedir⁴⁰. Bu evrede çocuk, birer ikişer kelimelik cümlelerle kendisine öğretilen, dini kavramları söyleyebilir. Ancak bu kavramlar çocuk için fazla bir anlam ifade etmeyebilir⁴¹.

İlk çocukluk evresinde, dini tezahürler daha belirgin bir hal alır. Çocuk, çevresindekilerin her türlü hareketini bilinçli veya bilinçsiz olarak taklit ve tekrar eder. Aile fertlerinde gördüğü ibadetlere, dini motifli davranışlara içten gelen duygularla yönelir ve onların dini yaşantılarından örnek alarak, kendi de aynı davranışları uygulamak ister. Kaynağını, sevileni taklit etme psikolojisinden alan bu eğilim, çocuğun dini hayatının oluşmasında oldukça önemlidir⁴². Ailedeki fertlerin her türlü dini davranışları, kullandıkları dini içerikli sözleri ve yaptıkları ibadetleri, çocuğun şahsında derin izler bırakır⁴³.

Zihinsel bakımdan, henüz tenkit özelliğine kavuşmadığı için çocuk, kendisine sunulanları aynen kabul eder. Kendisine anlatılan ve söylenen her şeye inanmaya yatkındır. Bu evredeki çocuk, dini kavramlar hakkında çeşitli sorular sorar ve aldığı cevaplara düşünmeden, şüphelenmeden ve itiraz etmeden inanır. Bu durum çocuğun kolay inanırlık özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu yaşlardaki çocuklarda görülen dinin en belirgin özelliği, hemen hemen her söylenene inanmaktır. Bu dönemde çocuk, inancının nedenini

³⁸ Kerim Yavuz, Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1987, s.44.

³⁹ Yurdağül Mehmetoğlu, “Erken Çocuklukta Din ve Ahlak Gelişimi”, Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar, Yayına Hazırlayan: Müzeyyen Sevinç, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul 2003, s.350

⁴⁰ Peker, a.g.e., s. 102.

⁴¹ Paul Guillaume, Ruhbilim, Çev.Refia Şemin, İstanbul, M.E.Basımevi, 1945, s.271.

⁴² Armaner, a.g.e., s.83.

⁴³ Peker, a.g.e., s. 103.

araştırmaz. Çocuğun duyguları, düşüncelerine oranla daha yaygın ve belirgindir; bu bakımdan çocuk, inancı akıl yürütmeden kabul eder. İnanmaya hazır durumda olan çocuk, düşünmeden, şüphelenmeden ve itiraz etmeden söylenenlere içtenlikle inanır ve çeşitli sorularla dini hayata girmeye çalışır. Bu evrede çocuk her konuda olduğu gibi, dini konularda da bir takım sorular sorar. Allah, melek, cin, şeytan, ahiret, namaz, oruç, günah, sevap, cennet, cehennem gibi dini kavramlar hakkında sorular sorarak, bilgi edinmeye çalışır⁴⁴. İşte bu durumda yetişkinler ve eğitimcilere düşen görev, onların bilgi açlığını gidermek için sordukları sorulara, onların zihinsel gelişimlerine uygun ve anlayacakları şekilde cevaplar vermeleri gerekir⁴⁵.

Yine bu evredeki çocuklarda görülen dinin belirgin özelliği, çocuğun doğa üstü bir dünyayla olan uyumudur. Çocuğun, ruh aleminde Allah'ı sık sık antropomorfik, yani insani vasıflarla betimler ve Allah'ı insan şeklinde tasavvur eder⁴⁶. Onun için bu evredeki çocuk, Allah'ı tasarlamakta güçlük çekmez. O, Allah'ı büyük bir insan şeklinde hayal ederek⁴⁷, Allah'ı, insana ait çizgiler içinde düşünür. Çünkü, çocuk bu evrede somut düşünme dönemindedir. Soyut kavramları anlama kapasitesi gelişmediği için, soyutu somutlaştırır. Çocuk, ileriki yaşlarda somut düşünce seviyesinden, soyut düşünce seviyesine geçerek, tenzihi bir Allah anlayışına sahip olur⁴⁸.

Son çocukluk evresinde çocuğun çevresi genişler, daha önce anlaşılmasız olan kavramlar yavaş yavaş açıklık kazanmaya başlar⁴⁹. Bu evredeki çocukta, bilinçli ve gerçekçi bir din anlayışı oluşmaya başlar. Özellikle 7-9 yaşları dini inancın uyandığı ve geliştiği bir dönemdir. Çocuğun akli ve ruhi gelişmesine paralel olarak dine karşı ilgisinde de gelişmeler olur. Çocuk, kavramsal düşünce yeteneğini geliştirdikçe, daha çok egosantrik olan ilk düşünme biçiminde de değişmeye görülür⁵⁰. İlk çocukluk evresinde, Allah'ı insana

⁴⁴ Hökelekli, a.g.e., s.254-256.

⁴⁵ Mualla Selçuk, Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1991, s.76,85.

⁴⁶ Vergote, a.g.m., s.320; Yurdağül Konuk, Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 43; Ay, a.g.e., s.74-75.

⁴⁷ Armaner, a.g.e., s.84; Konuk, a.g.e., s.18.

⁴⁸ Beyza Bilgin, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Yeni Çizgi Yayınları, Ankara 1995, s.122-123; Öcal, a.g.e., s.72-73.

⁴⁹ Yavuz, Çocuğun Dünyası ve Gelişme, s.23.

⁵⁰ Arthur T. Jersild, Çocuk Psikolojisi, çev. Gülseren Günce, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1979, s.91.

ait modeller, çizgiler içinde düşünen çocukta bu antropomorfik düşünce, bu dönemde yerini gitgide sembolik ve soyut bir anlayışa bırakır⁵¹. Çünkü, son çocukluk evresinin ortalarından itibaren, somut düşünce safhasından, daha esnek, hatta soyut kavram ve konularında bir dereceye kadar anlaşılacağı safhaya geçiş söz konusudur. Dönemin sonlarına doğru somut düşünme evresi sona ererken, soyut düşünme evresi başlar⁵².

Çocuk son çocukluk evresinde, dinin birtakım sorularını daha rahat anlamaya ve öğrenmeye, ahlakı konuları da kendine göre değerlendirmeye başlar. Ayrıca bu dönemdeki çocukların zihinsel gelişimine paralel olarak gelişen düşünceleri, tenkitçi ve sorgulayıcı bir hal alır. İlk çocukluk evresinde, şüphesiz ve itirazsız olarak kabul ve taklit ettikleri davranışları, son çocukluk döneminde akıl süzgecinden geçirerek kabul veya reddederler. Bu evrede, çocuğun dini gelişimine etki eden en önemli faktör ailedir. Özellikle aile bireylerinin dini tutum ve davranışları çocuğu son derece etkiler. Ancak, çocuğun çevresinin genişlemesiyle anne ve babasına olan bağlılığı azalır. Okula başlamadan önce anne ve babasını model olarak alan ve onları taklit eden çocuk, okula başladıktan sonra, özellikle öğretmenini örnek olarak almaya başlar. Onu otorite olarak kabul eder ve söylediklerine uymaya çalışır. Bu nedenle, öğretmenin davranışları, dinle ilgili sözleri çocuğun dini gelişimi açısından oldukça önemlidir⁵³. Ayrıca, okuduğu kitaplardan edindiği bilgiler ve zihinsel gelişimi, ondaki din şuurunun şekillenmesine katkıda bulunur⁵⁴. Çocukta yetenek halinde var olan vicdanın uyandırılıp geliştirilmesi belki tümüyle bir eğitim sorunudur⁵⁵.

Son çocukluk evresinde, mesuliyet duygusuna paralel olarak gelişim gösteren dini pratiklere ilgi, çocuğun dini bilgisi nispetinde, dini uygulamalara dönüşebilir⁵⁶. Çocuk, dini pratikleri yerine getirme hususunda bir gayretin içine girerek, bilhassa cemaatle kılınan cuma, teravih ve bayram namazlarına, yine ramazan ayında oruç tutmaya ilgi gösterebilir.

⁵¹ Armaner, a.g.e., s.86-87.

⁵² Aydın, "Gelişimin Doğası", s.40; Habil Şentürk, "Çocukta Din Gelişim Psikolojisi", Yeni Ümit Dergisi, Y.8, S.30, Ekim-Aralık, 1996, s.21.

⁵³ Peker, a.g.e., s.104.

⁵⁴ Peker, a.g.e., s.105.

⁵⁵ Hans Zulliger, Çocuk Vicdanı ve Biz, çev. Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul 1996, s.17.

⁵⁶ Habil Şentürk, Din Psikolojisi, Esra yayınları, Konya 1997, s.102-103.

Çocukluk Dönemi Din Eğitimi

Bebeklik, din eğitimine açısından hazırlık, bebek açısından ise bilinçsiz etkilenme evresidir⁵⁷. Bu evrede din eğitimi faaliyeti bazı etkinliklerle başlatılabilir. Doğum sonrası bebeğin kulağına ezan okunması ile çocuğa İslam'ın ilk şiarı telkin edilebilir⁵⁸. Bu uygulama ile Allah inancı eğitimi başlatılmış olur. Öncelikli olarak yapılması gereken işlerden birisi, çocuğa güzel bir ismin konulmasıdır. Öyle ki çocuğun isminden dolayı, alay ve eğlence konusu olmasına sebep olacak, çirkinlik ve kabalık ifade edebilecek isimlerden sakınmak gerekir. Bu tip isimlerle çağrılmak, çocuğun şahsiyetinin zedelenmesine veya çocuğun iç çatışmasına sebep olabilir⁵⁹. İçinde Allah kelimelerinin geçtiği “Maşallah, Allah başı şlasın, Allah’a emanet ol, Allah’a ismarladık” gibi sözlerin söylenmesi, çocuğun sürekli bu sözleri işitmesi din eğitimi açısından faydalı olabilir⁶⁰. Bu evrede çocuklar, anne-babalarının kullandıkları her türlü dini kavramlardan etkilenebilirler⁶¹ ve bu evrenin sonlarına doğru kendilerine öğretilen, birer ikişer kelimelelik dini kavramları söyleyebilirler. Ayrıca annenin çocuğu uyuturken söylediği ninniler din eğitimi açısından dikkate değerdir. İçerisinde dini motifler bulunan ninniler ve cümleler, çocuğun ileriki dönemlerinde din eğitimi açısından olumlu sonuçlar doğurabilir⁶².

İlk çocukluk evresi din ve din eğitimiyle tanışma evresidir. Çocuk, üç yaşından itibaren dini inançlarla ve dini nitelikli davranışlarla ilgilenmeye başlamasıyla, dini inanç gittikçe canlılık kazanmaya başlar. Çocuğun kafasında yavaş yavaş güçlü ve büyük sıfatlar ile özdeşleştirdiği ve çevresinde bu sıfatları taşıyan kişilerle somutlaştırdığı bir Allah tasavvuru oluşur⁶³. Çocuğa Allah inancı gereği gibi anlatılsa onun da olumlu karşılık vereceği aşıkardır. Fakat bu karşılık, yeterli seviyede olmayabilir. Zira Allah, iman ve inanma gibi soyut kavramları, ilk çocukluk evresindeki çocuğun idrak ve algısı karşılayamaz. Bununla birlikte altı yaşındaki çocuğa, Allah ve ona inanma eğitimi ile ilgili

⁵⁷ Bilgin- Selçuk, a.g.e., s.66.

⁵⁸ Dodurgalı, a.g.e., s.194.

⁵⁹ Yörükoğlu, a.g.e., s.182.

⁶⁰ Dodurgalı, a.g.e., s.195.

⁶¹ Bilgin- Selçuk, a.g.e., s.68-69.

⁶² Dodurgalı, a.g.e., s.196.

⁶³ Armaner, a.g.e., s.84; Konuk, a.g.e., s.18.

çalışmalar başlatılabilir⁶⁴. Bu noktada eğitimciye düşen görev Allah'ı sığınılacak bir varlık olarak çocuğa tanıtmaktır. Onun için anne-baba çocukları ile Allah arasındaki bağı, sevgi çerçevesi içinde kurmalıdır. Çocuk Allah'ı sevmeli, Allah'ın da kendisini sevdiğine inanmalıdır⁶⁵. Böylece ona güvенеcek ve gerektiğinde ona sığınacaktır. Öyle ise çocuk Allah'ı esirgeyen bir varlık olarak tanınmalıdır. Çocuğun Allah'ı tanınmasında yapılabilecek en büyük hata, Allah'ı, sürekli olarak kendisinden korkulması gereken bir varlık olarak tanıtmaktır. Anne-baba, çocuğun yanlış davranışlarının cezalandırıcısı olarak Allah'ı ortaya sürmeleri, işin kolay ve kestirme yolu gibi gözükse de bu tutum, çocuğun zihninde çok olumsuz bir Allah düşüncesinin oluşmasına yol açabilir⁶⁶. Ayrıca ilk çocukluk evresindeki çocuğa, Allah inancı ile ilgili olarak onun güzel isimler ve sıfatları İslam inancına uygun olarak öğretilir⁶⁷. Çocuğun Allah'ı güzel isimler ve sıfatları ile tanınması, onda sevgi temeline dayalı bir Allah imajı oluşmasına sebep olabilir.

Yine ilk çocukluk evresi Allah'a iman konusunda hazırlık evresi olarak görülmeli, basit anlamda bazı sözler çocuğa öğretilmeli ve çocuk dini faaliyetlere zorlanmamalıdır⁶⁸. Çocuk dini faaliyetlerle, bir nevi oyun anlayışı içinde tanıştırılmalıdır. Modern eğitim, öğrenmede oyunun rolü üzerinde çok durmaktadır. Şüphesiz çocukta namaza karşı ilk ilgi, oyun şeklinde ortaya çıkabilir. Namaz esnasında sırta atlama veya secdeye yanına yatma, sırta binme gibi haller, çocukta bir ilgi alanı oluştuğunun göstergeleri olarak kabul edilebilir. Zaten Peygamberimiz (S.A.V.)'de böyle yapmış, namaz esnasında sırtına, hatta başına binen çocuklara hoşgörü ile yaklaşmış, onların keyfini kaçırmamak için secdeyi uzatmış, namazda kendisi ile oynamalarına izin vermiştir⁶⁹. Ayrıca bu evrede çocuğa bazı dini sözler ve melodiler öğretilir, dini oyunlar oynatılabilir. Yine bu evrede din eğitiminin bir başka yolu kıssalar, hikayeler ve masallardan yararlanmaktır⁷⁰. Çocuğa anlatılan masallarda dini ve ahlaki motiflerin bulunması din eğitimi açısından verimli sonuçlar ortaya çıkarabilir. Dini ve milli değerler taşıyan çizgi filmler ve çocuk

⁶⁴ Dodurgalı, a.g.e., s.218.

⁶⁵ Ay, a.g.e., s.110-116.

⁶⁶ M. Emin Ay, a.g.e., s.107.

⁶⁷ İbrahim Canan, Kur'an'da Çocuk, Cihan Yayınları, İstanbul 1984, s.95.

⁶⁸ Dodurgalı, a.g.e., s.218.

⁶⁹ Buhari, Salat 106; Müslim, Mesacid 42; Ahmet b. Hanbel, V,296; Nesai, İmame,37.

⁷⁰ Dodurgalı, a.g.e., s.218.

filmlerinden yararlanılabilir. Ayrıca çocuğun oyun ve oyuncaklarında dini motiflerin bulunması, evde dini eşya ve tabloların bulunması, evde ezan sesinin duyuluyor olması din eğitimi açısından yararlı olabilir⁷¹. Yine çocuğu Allah'a yöneltecek ve çocuğun Allah'la iletişimini sağlayacak dualar da öğretilir. Ancak, dua alıştırmaları yaparken Allah'a yönelen, ondan isteklerde bulunan çocuğa, makul isteklerde bulunması konusunda ikazda bulunulmalı, hele hele gerçekleşmesi mümkün olmayacak istekler konusunda çocuk bilinçlendirilmelidir⁷².

Soru sorma ilk çocukluk evresinin en belirgin özelliklerinden biridir. Ailenin yaşantı biçimi, çevredeki dini atmosfer, yapılan dualar v.b. gibi hususlar çocuğun dini tecrübelerini çoğaltarak, soru sormasını kolaylaştırır. Zaten bu evredeki çocuk, sorgu çağının en yüksek düzeye ulaştığı dönemi yaşamaktadır. Öyle ise büyükler çocukların sorularına ciddi ve doğru cevaplar vermeli, onların güvenlerini hiçbir şekilde sarsmamalıdır. Allah hakkında soru soran çocuğa doğru ve kalıcı bilgiler verilmeli ve soru sorma aşamasında taklit yolu ile başlayan Allah'ı arama faaliyetleri, eğitim yoluyla inanca dönüştürülmelidir⁷³. Belki de en doğru yaklaşım, çocukluk dininin, ailelerin ve öğretmenlerin davranışları ve sözlerinin çocuk tarafından bilinçsiz bir şekilde gözlemlenmesi⁷⁴ ve taklit edilmesidir. Onun için yapılan hatim törenlerine, okunan mevlilere, bayramlara, v.b. gibi merasimlere çocuklar götürülmelidir. Ayrıca kutsal gecelerde namaza ve cemaatle ibadete teşvik edilmelidir. Bu evrede üzerinde durulması gereken diğer bir konu da ibadetlerle ilgili bilgilendirme hususudur. Bu yaşlarda özellikle ibadet olarak namaz ve orucun üzerinde durmak gerekmektedir. Zira, Hz. Peygamber, yedi yaşına gelen çocuklara namaz eğitimini başlatmamızı istemektedir⁷⁵. Öyleyse bu evrede, namazla ilgili bazı bilgiler çocuğa öğretilmeye başlanmalıdır. İlk çocukluk evresindeki çocuğa din eğitimi verilirken, önce bir takım dualar ve ibadet şekilleri tekrar tekrar gösterilmeli, dinin soyut ve derin düşünceleri yerine, dinin basit şekilleri derine inmeden çocukların daha kolay anlayacağı ve onlara daha yarar sağlayacağı tarzda sunulmalıdır.

⁷¹ Abbas Çelik, *Din Eğitimimize Tarihsel Yaklaşım*, Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, Erzurum 2001, s.96.

⁷² Dodurgalı, a.g.e., s.223.

⁷³ Dodurgalı, a.g.e., s.221-222.

⁷⁴ Beyza Bilgin, *İslam ve Çocuk*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.160.

⁷⁵ Ebu Davut, *Salat* 26; Tirmizi, *Salat*, 182-183.

Çünkü, daha yüksek ve kompleks bilgiler çocuğun algısı dışında kalabilir⁷⁶. Dinin, çocuğun kafasında sevindiren ve kolaylaştıran bir unsur olarak canlandırılması, din eğitiminde son derecede önemlidir. İşin bu yönü hiç bir şekilde ihmal edilmemelidir. Yine çocuğun din eğitiminde kutsal gecelerin, ramazan günlerinin ve bayramların önemi oldukça büyüktür. Bu günlerde çocuğa hediyeler alınmalı, özellikle hediyeleri zihninde yer edecek şekilde kendisine verilmeli, böylece çocuk bayram psikolojisi içine sokularak, kendisine bu sevinç ve coşku halini yaşatan olgunun kendi dini olduğu vurgulanmalıdır⁷⁷. Bu evrenin sonuna doğru da çocuk okula gönderilmeli ve örgün öğretim başlatılmalıdır. Zira bu evrenin sonuna doğru çocuğun zihni kapasitesi öğrenmeye müsait hale gelmesiyle okuma-yazmayı öğrenmesiyle, Kur'an okumayı öğrenmesi daha kolay olabilir⁷⁸. Öyle ise çocuk bu evrede Kur'an okumaya da teşvik edilebilir.

Son çocukluk evresini, din ve din öğretimine başlangıç evresi olarak kabul edebiliriz. Bu evrede çocuğa, dinin temel bilgileri dediğimiz ilmihal bilgileri öğretilbilir ve din kültürü oluşturma başlatılabilir. Bu evrede yapılması gereken dini faaliyetlerden biri erkek çocuklar için sünnet törenidir. Sünnet ilk çocukluk evresinde de yapılabilir, ancak çocuğun daha iyi hatırlaması için bu evrede yapılması daha uygun olabilir. Bu evrede çocuğa Allah inancı ile ilgili bilgiler öğretilmeli ve çocuğun Allah ile içtenlikle ilişki kurması sağlanarak Allah'a dua edecek duruma getirilmelidir. Yedi yaşından başlayarak oniki yaşına doğru çocukta Allah inancı konusunda bir değişme ve gelişme olur. Zira çocuk bu yaşlarda Allah'ı, daha soyut olarak düşünmeye başlar⁷⁹. Ondaki bu değişiklik dikkate alınarak çevresindeki kişilerde özellikle anne-babada Allah ile ilgili tutum ve tavırları bilinçli olarak ve ona örnek teşkil edecek şekilde ortaya konmalıdır. Çocukla çevresinin iletişimine göre çocukta dini kavramların anlam kazanıp yücecekleri unutulmamalıdır⁸⁰. Ayrıca Allah tasavvuru konusunda çevrenin telkinlerinin zararlı yönleri önlenmelidir. Çünkü çocuğun zihninde, fiziki çevreden aldığı Allah tasavvuru ile yetişkinlerin ona öğrettiği bilgilerin çelişmesi, onda, gerçek değer taşımayan bir teoloji bilgisinin doğmasına

⁷⁶ Walter Houston Clark, "Çocukluk Dönemi Dini", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.XXIV, Y.1981, s.182.

⁷⁷ Dodurgalı, a.g.e., s.224.

⁷⁸ Dodurgalı, a.g.e., s.225.

⁷⁹ Haluk Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s.123; Mehmet Emin Ay, a.g.e., s. 75.

⁸⁰ Mualla Selçuk, a.g.e., s.97.

sebepl olabilir⁸¹. Onun için bu evredeki çocuklara Allah'ı "sadece kendisine ibadet edilen ve sadece kendisinden yardım istenen" bir varlık olarak düşünmeleri öğretilmeli ve din eğitimi bu yöne kaydırılmalıdır. Sadece Allah'a ibadet eden ve yine sadece ondan yardım isteyen bir insan, diğer insanlar karşısında hür olma tavrını geliştirir. Onlara bağımlı kalmaz. Bu yaklaşım giderek onda insanların eşit olduğunu düşüncesini de oluşturur.

İlk çocukluk evresindeki çocuk açısından oyuna ve taklide dayalı namaz alışkanlıkları bu dönemde bilinçli bir şekilde ele alınmalı, eğitim gerektiği gibi yürütülmelidir. Grup halinde kılınan cuma ve bayram namazları, özellikle teravih namazı, bu evredeki çocuğun kafasında ve gönlünde uzun yıllar tatlı bir hatıra olarak yerleşir, çocuk için de renkli ve ilgi çekici bir özellik taşır. Namaza ön hazırlığı olarak düşünülen şartlar, hem namazın hem de hayatın vazgeçilmez alışkanlıklarına temel olacak davranışlar olarak ele alınmalıdır. Özellikle abdest, çocuğa temizlik alışkanlığı kazandırma çalışılmalarına temel yapılmalıdır. Namaz eğitiminde özellikle dikkat edilecek husus, namaza karşı sevgi ve sempatiyle kavratmadır⁸². Namazın sonunda yapılan dua ile çocuğa Allah'a sığınma ve kendisini O'nun korumasına bırakma alışkanlığı kazandırılmalıdır. Zaten çocuğun dünyasında dua; kişisel kanaatlerin, heyecanların, beklentilerin, istek ve şikayetlerin Allah'a sunulması, bir bakıma korunma ve savunma aracı, bir yakarış ve isteme faaliyetidir⁸³. Çocuğa duasında anne-baba ve kardeşlerine yer vermesi hatırlatılmalı ve çocuktaki diğergamlık ve paylaşma duygusu güçlendirilmeye çalışılmalıdır⁸⁴. Çocuğa bu evrede oruç ibadetini öğretme çalışmaları da başlatılmalıdır⁸⁵. Bu konuda öncelikle Ramazan ayının getirdiği sosyal ve psikolojik ortamdan yararlanılabilir. Sahur ve iftar vakitlerinin çocuklar için çok değişik özelliklerinden de yararlanılmalıdır. Sahurun değişik ortamına çocuk, zaman zaman ortak edilmeli ve iftarlarda çocuğun sevdiği yiyeceklere yer verilmelidir. Ayrıca çocuğa, basit olarak orucun bireysel ve toplumsal hayattaki öneminden bahsedilmeli, onun sabır ile olan yakın ilişkisi vurgulanmalıdır.

⁸¹ Guy Jacquin, a.g.e., s.72; Abdurrahman Dodurgalı, a.g.e., s.235.

⁸² Abdurrahman Dodurgalı, a.g.e., s.239-240.

⁸³ Konuk, a.g.e., s.83.

⁸⁴ Selçuk, a.g.e., s.102.

⁸⁵ Dodurgalı, a.g.e., s.246.

Sonuç

Çocuk eğitimi söz konusu olunca, gelişim evrelerinin ve gelişim özelliklerinin bilinmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü çocuğa hangi konuda eğitim verilirse verilsin, çocuğun içinde bulunduğu gelişim özellikleri bilinmesi gerekmektedir. Çocuğa din ile ilgili konular anlatılırken de onun algı düzeyi ve hazırbulunuşluğu dikkate alınmalı ve çocukların bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal, törel ve dini gelişim özellikleri bilinmelidir. Bununla birlikte çocuğa din eğitimi verilirken de onun dini gelişim özelliklerinin bilinmesi ayrı bir önem arz etmektedir.

Bu durumdan hareketle diyebiliriz ki dini öğretiler; çocuğun gelişimine uygun ve gelişimi destekleyici yönde sunulmalıdır. Çünkü çocuk, Allah'ı; önce süper bir insan gibi, daha sonra sevimli bir hayalet gibi, daha sonra da görülemeyen yüce bir varlık olarak algılar. Onun için çocuğun gelişim özellikleri bilinmeli ve bu doğrultuda eğitim vermeye çalışılmalıdır. Zira çocuğun kafasındaki Allah tasavvuru yetişkinlerinkine uygun hale getirmeye çalışmak ne kadar yanlışsa, onu köreltmeye çalışmak da o kadar yanlış bir tutum olarak karşımıza çıkar. Onun için, çocuklara soyut kavramları anlayacakları yaşa gelinceye kadar, din ile ilgili inançlar, duygu boyutları ile sunulmalıdır. Diğer duygu ve düşüncelerin eğitiminde olduğu gibi, dini duygu ve düşüncelerin eğitiminde de çocukları yetiştirenlerin yaklaşım ve tutumları oldukça önemlidir. Bu noktada diyebiliriz ki yetişkinler, her konuda çocuklara sevgi ve hoşgörüyle yaklaşmalı, iyi model olmalı ve yaşayışlarıyla çocuklara örnek teşkil etmelidirler. Öncelikle çocukların duygularına hitap edilerek din öğretimi vermeli ve sevgi esas alınmalıdır. Çocukları baskı altına almak için, Allah'tan korkutma yönteminin kullanılması, sağlıklı bireye ve sağlıklı topluma giden yolun önünü kapatmaktadır. Bu yöntemin, dini ve ahlakı gelişime engel olacağı da unutulmamalıdır.